KERTÉSZ IMRE
ESTERHÁZY PÉTER

egy TÖRTÉNET

MAGVETŐ

EGY TÖRTÉNET

Kertész Imre

Jegyzőkönyv

Esterházy Péter

Élet és irodalom

MAGVETŐ • BUDAPEST

Kertész Imre

Jegyzőkönyv

…És bocsásd meg a mi vétkeinket
miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek.
És ne vigy minket a kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól…

Az alábbi jegyzőkönyv ama másik: mindenképpen hivatalosabb, ha másfelől korántsem hitelesebb jegyzőkönyvet lesz hivatott ellenjegyezni, amely jegyzőkönyv fel- és (nyilván) nyilvántartásba vétetett bizonyos helyen, bizonyos napon és bizonyos órában, mely részleteket azonban itt mellőzhetőnek tekintjük.

E jegyzőkönyv nem azért készül, mintha helyesbíteni akarnánk a tényeket, csorbítani vagy kiegészíteni őket, mintha, mondjuk, hinnénk a tények fontosságában, netalán az igazságban. Mi már semmiben sem hiszünk; hacsak igazság, hazugság iránt egyformán süketen és vakon, egyes-egyedül a gyónás erejében nem, amely a testvérévé tesz önmagunk magányának, és mintegy belesimít minket legvégső felismerésünkbe, aminek rettentő nevét egyszerre az előttünk szaladó báránnyá változtatja, amelyet – csak most ébredünk rá – már réges-rég követünk; s ezúttal, ha következetességünkből jottányit sem engedünk, tán utol is érhetjük.

*

Ezerkilencszáz… egy szép áprilisi napján az a termékeny gondolatom támadt, hogy néhány, mondjuk két, de legföljebb három napot Bécsben tölthetnék. Ki vonná kétségbe az ilyen helyes levegőváltoztatás koronkénti szükségességét az egészség, mi több, az általános kreativitás, ama bizonyos állandó lelki mozgalmasság (motus animi continuus) szempontjából, amely – legalábbis bennem – úgyszólván azonnal felujjong, amint ennek az országnak a

határait átlépem. Mindazonáltal elsősorban mégis inkább tisztán gyakorlati célok vezéreltek. Hogy rövidre fogjam, tisztelgő látogatást kellett eszközölnöm U. doktornál a kultuszminisztériumban, ahol osztrák írók magyarra fordítása terén elért – tényleg – szerény eredményeim némi figyelmet keltettek, s ennek ők nem is restelltek hangot adni; felkeresnem továbbá az Antropológiai Tudományok Intézetét, mely csak a minap értesített, hogy bécsi ösztöndíjjal támogatná éppen születőben lévő Wittgenstein-fordításomat, ám a megtisztelő döntés némi lakásproblémát von maga után, amit leginkább mégiscsak a helyszínen lenne jó tisztázni; és így tovább. Hozzá kell tennem azonban, hogy a lelki felfrissülés e vágya, az a mindannyiunkban titokban ott lappangó, olykor szinte természetesnek tetsző hajlam, hogy önmagunkról magánemberként, egyáltalában emberként gondolkodjunk, még csak fel sem verődött volna bennem régi és mély ájulatából a személyi szabadságillúzióknak ama sugallatai nélkül, melyeknek forrása elsősorban kétségkívül a saját lelkem türelmetlen, bűnösen türelmetlen (és feltűnően hirtelen) igényeiben keresendő, de amely szabadságillúziókat – vagy illuzórikus szabadságot – az elmúlt időszak bizonyos hivatalos megnyilatkozásai és felelőtlen kijelentései is kétségbevonhatatlanul táplálni látszottak.

Sietős telefonbeszélgetések indulnak tehát Budapest és Bécs között; időpontok tisztázása minisztériumi és intézeti hölgyekkel, urakkal, szobafoglalás olcsó és megbízható szállodában ésatöbbi. Aggályos latolgatása, hogy szabad-e akár csak két napra is itthagynom betegemet, akinek állapota, úgy tűnik, éppen válságosra fordul. Mégis, vonat-, sőt helyjegyet vásárolok. Még aznap este influenzás láz borít el, ráadásul begyullad a fogam, az arcom feldagad. Éjszaka iszonyú jelenésben részesülök. Csöngetnek, s az ajtómba vágott kerek kémlelőlyukon keresztül egy fiatalembert pillantok meg, látványába beléborzongok. Megváltóm keresett fel; de mennyire más alakban, mint amikor – úgy jó négy éve – először megjelent nekem, közvetlenül az ágyam mellett és fölött, mintegy mennyei magasságokból ereszkedve le és lépve mellém a szobafalon keresztül, mely láthatóan nem jelentett neki akadályt; vörhenyes szakállat viselt, keskeny, kék szeme minden kételyt megszégyenítő, kimondhatatlan szelídséggel tekintett rám, egyik kezének félszeg, ám mégis határozottan áldó mozdulatával jóváhagyta létezésemet, megerősített abban, hogy úgy kell élnem, ahogyan élek, és azt kell tennem, amit teszek. Ezt a megerősítést sugárzó igazságként oltotta belém, amelynek eleven melegét soká őrizte a szívem, és olykor még ma is

átjár.

Ez az ajtómban álló fiatalember még csak nem is emlékeztetett rá; hajléktalannak látszott, aki a köröttünk apokaliptikusán fortyogó városmélyből bukkant fel hirtelen: lerobbant, alkoholista külső, arcát szőke borosta lepi, kilétében mégsem kétkedhettem. Elmaradhatott volna a betegemmel ápolt egykori kapcsolatára való gyanús, fölösleges és zavaros hivatkozása, akit, de hiszen tudom, valamiféle prédikátorként látogatott olykor, s néki egy Bibliát is eladott. Most is őt keresi. Éreztem, hogy bár igazat mond, egyetlen szava sem igaz; valószínűleg csak próbára tesz, és viselkedésemhez méri majd a magáét; és ahogyan fokozódott bennem a gyalázatos, de mind fékezhetetlenebb bizalmatlanság, úgy változik ő is, noha közben az arca, a kék szeme továbbra is szelíd maradt, mintha mit sem tudna róla, hogy ezalatt mit művel a keze. Ez a kéz ugyanis már átfurakodott a kerek kémlelőnyíláson; rémülten hátráltam előle az előszoba mélyére, majd ki a konyhába; a kéz azonban, amely elefántormányként vagy óriáskígyóként utánam nyúló karja végén már inkább hasonlított valami fogószerszámra, semmint kézre, mindenhová követett, mindenhová utánam hatolt. Segítségért kezdtem üvöltözni; miután tehát nem engedtem be ajtómon, most már a gyilkosomat láttam benne; megnevezhetetlen, nem evilági kapcsolatunkból üldöző és menekülő viszonya lett, és ez utóbbi – én – felfoghatatlanul nevetséges módon a rendőrséget hívtam, hogy megszabadítson tőle. Végül a feleségem felrázott, de valójában nem tudom, hogy az álmomból-e vagy az életemből, hisz oly törékeny a különbség, s az értelmezésre, éreztem, mindenképpen szükségem lenne. íráshoz folyamodtam, mint annyiszor, mint most már mindig, s mint most már mégis mind kevésbé, amióta egyúttal (jobb híján) a foglalkozásommá is tettem. Csak az derülhetett ki, ami nyilvánvaló: túl a foggyökérben fészkelő fájdalomra utaló mozdulaton, az önmagámmal való gyökeresen rossz viszonyom, a szeretetlenségem általában és különösen önmagam iránt. Továbbá: memento mori – és ezúttal nem biztató vigaszként, mint jó időszakaimban, hanem nyomasztó és kilátástalan fenyegetésként. A Megváltó, jól értettem, azt üzeni, hogy válságban van, hogy elhanyagolt, s hogy büntetni, akár gyilkolni készül – engem, azaz önmagát. Kapkodó, hevenyészett betűkkel az alábbi sorokat vetettem egy füzetlapra: „Vigyázni tehát, keresni a kapcsolatot a mindenek mélyén rejlő ősboldogsággal, a teremtéssel; írni; s másrészt ügyelni az engem körülvevőkre -magányt keresni, sőt megteremteni azt, de lehetőleg mégsem bűnösen felszámolva mindent, ahogyan szoktad.”

Másnap kora reggeli telefon értesít, hogy betegem meghalt. Nélkülem halt meg, aki magam is betegen fekszem. Indok ez? Vagy ürügy? *A z ember mindenképpen hibás egy kicsit.* Még lázasan lemegyek a fogászati rendelőbe és kihúzatom a fogamat. Másnap ki a kórházba, ahol betegem meghalt, beszélgetés a csodálatos, karizmatikus L. főorvossal. „Én halni indulok, ti élni; de hogy kettőnk közül melyik megy jobb sors elé, az mindenki előtt rejtve van, kivéve az istent" – idézi halk mosollyal. Sokáig beszélgetünk. Aztán belezuhanok a lélektelen, valahogyan azonban mégis kijózanítóan ható, végső soron tehát jótékony adminisztráció őrlőmalmába. Megszerzem a halotti anyakönyvi kivonatot, intézkedem a temetésről, s mindenekelőtt fizetek, fizetek, fizetek.

Némi megfontolás után mégis a bécsi út mellett döntök. Újabb telefonok, mentegetőzések, lemondások, új időpontok. Új helyjegyek, oda-vissza. Fölösleges, így a pénztárosnő, a vonat általában félig üres. De én gondtalanul, biztonságosan, minden esetlegességtől védetten kívánok utazni. E percben nem érdekel a ráfizetés, ami amúgy is az életem törvénye. Ajándékul szánom magamnak ezt az utazást, a magam jótékonykodó, bőkezű barátjaként lepem meg vele önmagamat. Szeretek utazni, valójában kizárólag utazni szeretek. Én is mindig jó utazó és rossz megérkező vagyok, miként ezt Bernhard állítja magáról. Szeretek úton, azaz sehol sem lenni. Négyezer schilling lapul a fiókomban; ha netán akadnának barátaim, akiket „hűséges olvasóimként" aposztrofálhatok: nos, ők tudják, hogy 1989-ben, vagyis két és fél esztendeje egy hónapos tanulmányi ösztöndíjjal tartózkodtam Bécsben; itt most elárulom nekik azt is, hogy ugyanakkor a három évre kiváltható valuta-vagy deviza-nem-tudom-én-micsodámat is kiváltottam, csekkekben és készpénzben; általában fogalmam sincs ezekről a dolgokról, ha paragrafusokat és törvénycikkelyeket látok, tüstént elalszom; elalszom, annál is inkább, mivel az országban, amelyben élnem adatik, e törvénycikkelyek és paragrafusok már kezdetemtől fogva mindig ellenem – gyakorta a puszta fizikai létezésem ellen – fogantattak, azok pedig, amelyek értelemszerűen netalán a védelmemre szolgálnának, gyakorlatilag úgyszintén mindig ellenem fordíthatóknak bizonyultak; nincs hát miért tanulmányoznom őket. E négyezer (azaz 4000) schillinget tehát, ami 1989-es utamból megmaradt, most egész egyszerűen zsebre vágom. Nem szűkölködni indulok Bécsbe: ha megérkezésem estéjén figyelemre méltó hangversenyt látok a Konzerthaus vagy a Musikvereinsaal műsorán, el fogok menni; ha vacsorázni támad kedvem, meg fogok vacsorázni satöbbi.

Nem hagyható ki e Jegyzőkönyvből, hogy elutazásom előestéjén jótét telefont kaptam; a szó legtisztább és legeredetibb értelmében kedves telefonáló azt kérdezi, nem volna-e kedvem meghallgatni Verdi *Requiemjét,* minthogy történetesen van egy szabad jegye. így hát elutazásom előestéjén az Operaházban még Verdi *Requiemjét* hallottam: hazamenet a *libera me Domine de morte aeterna* megrendítő hangjai zúgtak a fejemben, miközben kétely és megindultság viaskodott bennem, mint mindig; mindenben fejet hajtok, de a feltámadás gondolatával mindmostanig képtelen vagyok megbarátkozni: „Akkor meg sem akarok halni” – mint állítólag Marat mondta volt.

Nem ez volt az oka azonban, hogy egész éjszaka le sem hunytam a szememet, hanem az utazási láz, ez a gyermekes neurózis, amely gyermekkoromtól fogva üldöz, és érett, mondhatni túlérett koromra is mindig újra gyermekké tesz; tehetetlen vagyok vele szemben, noha szívósan védekezem ellene, mint az infantilitás olyan megnyilatkozása ellen, amelyen végre tudatosan is rajtaérem magam: de, mondom, tehetetlen vagyok vele szemben, és akkor hol vannak még az infantilitásnak azok a rejtett mérgei, amelyek észrevétlenül át- meg átjárnak, s egész szervezetemet a hatalmukban tartják, akár az alkohol vagy valami nélkülözhetetlen kábítószer.

Fél ötre kértem az ébresztést, de már négy órakor talpon vagyok. Utálok korán kelni, de ha már korán kell kelnem, akkor még korábban kelek. Szegény feleségem a kialvatlanságtól támolyogva készíti reggelinket, és nekem az útra a szendvicseket. Narancsot. Csokoládét. A Keleti pályaudvar, mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznék, épp valamely hindu ünnep alkalmával. Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsibárusok, alattomosan fürkész pillantású alkoholisták. Iszkolok köztük előre, kezemmel is óvom, szorítom a vállamon lógó válltáskát, nem merek megállni, nem adok senkinek semmit, nem veszek senkitől semmit, bizalmatlan vagyok, nincs bennem szeretet. Nincs bennem szeretet. A vonatom megvan, számozott vasúti kocsim megvan, megvan számozott ülőhelyem is, az ablak mellett. Nagyjából biztonságban vagyok. Fűtenek. Az ajtó automatikusan záródik. A mellettem lévő hely üres: örülök, hogy nem ül mellettem senki, nincs bennem szeretet. Előveszem újságjaimat. A napilap a nap híreivel undorít. A belső vezércikknek van némi erkölcsi tartása, de ez csak súlyosbítja a helyzetet. Erkölcstelen világban erkölcsösnek lenni is erkölcstelen. Mi a megoldás? Nem tudom. *Lelkemre és becsületemre mondom, Kutya, nem tudom.* A napilapot összehajtom és begyűröm az előttem lévő ülés hátoldalán kínálkozó

hálóba. Elővészem a *2000-t.* Átfutva a tartalomjegyzéket, érzem, hogy a lapban Dali naplója fog a legjobban érdekelni. *Diary of a Genius,* „Egy zseni naplója” – nem, semmi túlzás, egyetértek a címmel, noha talán egy kissé hangzatos; már az első szavaknál leteper és maga alá gyűr a zsenialitás, a gyermekszív gáttalansága és a hencegés e különös vegyüléke, és e fojtogató közegben csak azokon a réseken keresztül jutok némi levegőhöz, melyeket a hazugság üressége meghagy nekem itt-ott a szövegben. Gyors, fanyar asszociáció: a saját naplóm. Ugyan miféle címet adtam neki? „Gályanapló.” Túl minden minősítésen és nagyságrendi különbségen, a zseni itt legföljebb csak bűnösnek érezheti magát; e kelet-európai féltekén ugyan kinek is jutna eszébe azt gondolni magáról, hogy ő zseni, kivéve az antigéniuszt, a néhány tömeggyilkost meg uzurpátort.

Bűzfelhő vág be a zárt ablakon keresztül, mintegy atmoszférikus illusztráció gyanánt a szövegben taglalt szkatologikus elemekhez; felütöm a fejem az újságból: Tatabánya. Lepusztult, szétmarcangolt, kopáran meredő, végítéletszerű táj, masszív betonfüstölők, csövek, az eget rézsút áthasító állványzat, akár egy szövegrészt vagy életdarabot kihúzó, kemény tollvonás, leplezetlen hasznosítás mindenfelé, ádáz célszerűség, racionalitás, rútság, *die Wüste wächst,* felelem Dalínak, táj nélküli tájkép, már nem borzalmas, csak vigasztalan, mint az igazság. Az útlevelemet már korábban megvizsgálták, most szürke ruhás emberek nyüzsögnek a kocsiban. Az egyik hozzám lép, gyors mozgású, fekete ember. Magyar vám, mondja. Kéri az útlevelemet, súlytalan hangon, szerényen, mint aki semmi jelentőséget nem tulajdonít önmagának. Mégis: miközben ismét felállók, hogy a fogason lógó bőrmellényem belső zsebéből az útlevelemet újra elővegyem, teljesen megmagyarázhatatlanul és olyan indokolatlanul, ahogyan a nap süt, átvillan rajtam a gondolat: ebben az emberben nincs szeretet. Talán Dali naplójának a hatása ez még, az egyszeriben védtelenné és fogékonnyá tett saját, nárcisztikus, örökké szeretetre szomjas gyermek- és művészlelkem megérzése. Emberem eközben láthatóan végzett; összehajtja és máris nyújtaná vissza az útlevelemet; még azonban, az előbbi súlytalan hangon, de valahogy igen gyorsan, amiből talán csak az én, éppen Salvador Dalin csiszolt hallásom érez ki valamely alattomos árnyalatot, megkérdezi, hogy mennyi valutát (vagy devizát: a kettő közti különbséget valószínűleg sosem fogom megtanulni) „viszek ki”, úgymond. Ezer schillinget, vágom rá habozás nélkül, és ki tudná, miért. Emberem erre igencsak meglepő módon reagál: „Sok, sok, sok” – suttogja el háromszor egymás után, mintegy maga elé (ahogyan a régebbi színdarabok instrukciói

szóltak). Miért sok? – hökkenek meg. Azt feleli, azért, mert az összeg „túl van”, valamin, amit hamarjában nem pontosan értek. De mutassam meg neki azt az ezer schillinget, szólít fel. Kezd elönteni az a biztonságos érzés, amit legalábbis e tekintetben – oly gazdag élettapasztalataimból annyira pontosan ismerek: hogy egy bizonyos értelemben elhagytam a színteret, ami most zajlik, az már nem velem történik meg. Az ilyen érzésben nyugalom rejlik, és telve van odaadással. Az a fajta készségesség ez, amivel balvégzete felé indul az ember, mindig föltétlen bizalommal az idő, a soron következő részlet és az apró lépések iránt, miközben titkon tudja – s tán nem is bánja –, hogy a vég feltartóztathatatlan. Csupán egyvalamitől nem kímél meg a maradék éleslátás, amely ilyenkor mintegy ottlétünket helyettesíti: teljes világossággal észleljük, hogy egy bizonyos mechanikus ostobaság részévé váltunk, ami – így hisszük – tökéletesen idegen tőlünk, legsajátabb lényünktől, s ez mindvégig zavar egy kissé: de egész egyszerűen, akár a rekeszizmunk méltatlan rázkódását egy rossz bohózat láttán, ezt az önjáró gépezetet is képtelenek vagyunk megfékezni.

Ismét a belső zsebembe nyúlok tehát; még csak nem is reszket a kezem, csupán tétovázik valamelyest, míg a kettőbe hajtott négy darab bankó közül, egy erősen indiszponált pillanatában fellépni kénytelen bűvész mozdulatával, előhalászok egy ezerschillingest. Mennyi magyar pénz van nálam, így szól a következő kérdés. Hétszáz forint, felelem. Mutassam azt is. Mutatom. Megszámoljuk, stimmel. Most pedig – hangzik a halk, de igen határozott óhaj – rakjam ki a zsebeim tartalmát. Kirakom. Papír zsebkendő, villamosbérlet, bugylibicska, hamuba sült pogácsa. A távoli szemlélő, aki e pillanatban sokkal inkább vagyok, mint ez a saját zsebeit motozó, chaplini lény, eközben egyre a fejét csóválja, értetlen, ámbár elnéző mosollyal. Emberemnek kell megmutatnia, mégpedig a mutatóujjával, azt a zsebemet, amelyről szemlátomást teljesen megfeledkeztem. Csodálkozhatnék intuícióján, pillanatnyilag azonban semmin sem csodálkozom; később viszont azért nem teszem, mert kitalálom, hogy apró, de – legalábbis egyetlen viszonylatban – tévedhetetlen szeme: ez a vám- és pénzügyi szem, amely több ezer esztendős tapasztalatokat és rafinériákat őriz, amióta csak az ősi egyiptomiak, a perzsák, az inkák vagy az etruszkok a vámvizsgálatot kitalálták: ez a szem réges-rég felfogta és regisztrálta már a kezem előbbi tétovázását. Úgyszólván gyermeki kíváncsisággal nyúlok be tehát az óhajtott zsebbe; s no lám, mi kerül elő: háromezer schilling. Valósággal meglepődöm. A vámos ellenben tüstént lefoglalja. Ezt közli is velem: lefoglalja, mondja,

mivelhogy ezer schillinget „jelentett be” – ígymond –, holott valójában négyezret talált nálam. Igaz. Ami igaz, az igaz. De még nem értem pontosan, hogy e füllentésen kívül mi a további bűnöm. Elvégre a saját pénzemet találja nálam, nem a másét, nem lopottat. Igen, így a vámos, de „kiviteli engedélyt” kellett volna kérnem, őszintén meglepődöm, ezt nem tudtam. Senki sem mondta. Mindig csak azt hallom, hogy minden liberalizálva van, az ember szabadon teszi be és veszi ki a pénzét a bankból, nem úgy, mint az államosított időkben. Az útlevelemet sem kell minden útra külön érvényesíteni, nem gondoltam, hogy az én pénzem – amennyiben valódi pénz, vagyis nyugati – továbbra is az államé. Semmi baj, szól emberem, a háromezer schillinget, valamint az útlevelemet azonban ezennel elveszi tőlem.

Ebben a pillanatban vége a bűvöletnek: hirtelen magamhoz térek. Határozott hangon felszólítom, hogy ezt ne tegye; 12 órára Bécsben egy minisztériumi úrral van megbeszélésem; délután egy másik hivatalban várnak; és szobát is foglaltam már egy szállodában. Nem érkezhetek Bécsbe üres zsebbel. Nem tudtam, hogy kiviteli engedély kell. Nem hozhatnak ilyen helyzetbe. „Rendben van, Kertész úr, foglaljon helyet, most nincs idő, dolgozunk, később visszajövök” – így a vámos, szó szerint; és távozik, a pénzemmel, az útlevelemmel.

Leülök. Némi bosszúságon kívül semmit sem érzek; idő múltán jut csak az eszembe, hogy ha úgy vesszük, voltaképpen nyilvánosan megszégyenítettek. Különösebb izgalom erre a gondolatra sem fog el, mint aki már valamelyest jártas az efféleben. Azért futólag szétnézek a termes kocsiban: a velem párhuzamos kettős ülésen helyet foglaló magányos asszony, akitől a széksorok közti átjáró eléggé széles ösvénye választ el, az újságjába temetkezik; a távolabb ülők talán nem is észleltek semmit; két percnél tovább az egész ügy nem tarthatott; rajtam meg vámügyi inkvizítoromon kívül – akinek még a kollégái is a távolabb ülő utasokkal foglalatoskodtak – senki sem tudhatja, hogy valójában mi zajlott le közöttünk.

Mi történhet velem? „A francia nép nevében fejemet veszik egy köztéren?” Az útlevelemet, mielőtt az osztrák határhoz érünk, nyilván vissza kell adniuk. A háromezer schillingem elvesztésébe pedig bele kell törődnöm. Nem mondhatnám, hogy sírhatnék környékez a gondolatra. Tény, hogy a pénzzel való kapcsolatomat nem a túlfűtött szenvedély jellemzi. Ha ez egyfelől fogyatékosság is, e pillanatban inkább az előnyeit élvezem. És Bécsben akadnak barátaim, akik szíves örömest kisegítenek a bajból, ha kell.

De miért vallottam be csupán ezer schillinget (ami a jelek szerint éppolyan vétek egyébként, mintha mind a négyezret bevallottam volna)? Nem tudom. Hosszasan, becsületesen töröm rajta a fejem, mégsem találok rá választ. Nem tudom. Ebben a vámosban nem volt szeretet: de hát ez csak nem lehet oka, és ugyan, hol az a vámos, aki szeretetet táplál magában a kliensek iránt? *Miért, mondja, miért lőtt egy földön elterülő testre?* Miért nem vallottam be mindjárt mind a négyezret? Nem tudom. Mélyen magamba nézek. Állítom, hogy van némi gyakorlatom az önvizsgálatban. Mégsem tudom. *Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom.*

Előveszem az újságot, folytatom Dali lenyűgöző naplóját. Próbálom megérteni a fekália és az arany Dali, de mint értesülök, a pszichoanalitikusok szerint is kimutatható szoros összefüggését. Valójában ezt sem értem, bárhogy töröm is rajta a fejem: másrészt az érzelmeim valahogy rokonszenveznek a racionalitásommal nem megközelíthető gondolattal, hogy igenis, létezik ilyen összefüggés. Aki ezt az összefüggést: a fekália és az arany közti szoros kapcsolatot átlátja, s nem csupán megérti, de termékeny dia-dalordítással igent is mond rá, az meggazdagszik, mint Dali is. Nyilvánvaló másfelől, hogy az effajta luciditás teljesen független a zsenitől, ha ugyan nem éppen homlokegyenest ellentétes vele. Mármost igazán kíváncsi lennék, hogy Dali valóban zseniális vásznai közül melyeket inspirált, hogy úgy mondjam szenny nem érte tiszta zsenije, s melyeket a bélműködésével összefüggő, állandóan az ürítést leső, sóvár erszénye; tény, hogy akármilyen fesztelen diadalmenetnek tünteti is fel, mégsem lehet annyira felhőtlen az élete, elmélkedem.

Már elhagytuk Komáromot, Győrt, az idő rohan: hol az útlevelem? Kezdek szorongani, bár nem annyira, mint ahogy erre illetékes vagy talán illetékesek nyilván számítanak. Végre felbukkan emberem. Sietősebb, mint valaha, és komornak látszik. Elkéri maradék ezresemet; majd, ahelyett, hogy az útlevelemet visszaadná, tudatja velem, hogy Hegyeshalomnál le kell szállnom a vonatról. Meglepődött, ügyefogyott tiltakozást hallatok. Nem érdekli. Ezt kereken meg is mondja. A „bejelentett” ezer schilling helyett négyezret talált nálam. Sajnálja. Hegyeshalmon, az utolsó kocsinál találkozunk, közli; de ez már láthatóan parancs. S ezzel eltűnik.

Darabig bénultan ülök a helyemen. A precíz kifejezés: mint akit fejbe kólintottak. Azután hirtelen felugróm. Érzem, hogy csak úgy lobog bennem a düh, az élet, az agresszió tápláló tüze. Válltáskámat a poggyásztartóból lerántom, és csörtetek végig a szerelvényen, a leghátsó kocsihoz. Az utolsó fülkében, magukra zárt üvegajtó mögött, ülnek a szürke emberek. Láthatóan

vígan vannak. Az én emberemet is tüstént megpillantom. Kurta koppantás után felrántom az ajtót. Elhallgatnak, leplezetlen utálattal néznek: érzékeny szívem valósággal belésajdul. Mint gyakorló művész, jobban szeretem a tapsot, mint a gyűlölködést. De hát édes istenem: ezúttal rossz szerepben lépek fel. További gyengeségem, hogy velem ellenszenvező közegben képtelen vagyok higgadtan, összefüggően kifejteni érveimet; ráadásul az indulattól nemhogy megjönne, de alkalmasint inkább elfullad a hangom. Megint makogok valamit a bécsi kötelezettségeimről: ez nem érdekli őt, ismétli emberem; felszólítom, hogy adja vissza az útlevelemet meg az ezer schillingemet, a háromezret letétbe felajánlom, hiszen – mint ezt az előre megváltott helyjegyem is tanúsítja – a holnap esti vonattal visszajövök, s akkor rendezhetjük az ügyet; a háromezret, mosolyog erre (ha nem is éppen kedvesen) az emberem, mindenképpen fel kell ajánlanom, minthogy lefoglalták, a további ezerrel meg az útlevelemmel együtt; s megismétli a monoton tényt, hogy milyen különbség mutatkozott az általam bejelentett és az ő általa nálam talált összeg között. Jobb ötletem nem támad, mint hogy szerencsét kívánjak neki a pompás fogáshoz: sikerült elvenni az én 4000 schillingemet, miközben jól tudjuk, hogy a nálam okosabbak hogyan sibolják ki a milliókat. Amennyiben tudomást szerzek ilyen esetről, tegyek róla bejelentést – így emberem –, egyelőre azonban ne másokat rágalmazzak, hiszen *nálam* találtak a „bejelentett" összegnél háromezerrel többet. Méltó válasz, kétségtelen. Úgy érzem, a poharat ezzel fenékig ürítettem, egyetlen cseppet sem takarítottam meg belőle magamnak. Rájuk rántom a fülkeajtót, és a leghátsó kocsi leghátulsó peronján várom, mind mohóbban, hogy végre Hegyeshalomhoz érjünk.

Hegyeshalom! Évtizedek szimbóluma: *in hoc signo vinces* – kifelé menet; a *Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel! – A munka becsület és dicsőség dolga* –, *A munka felszabadít*-féle világfeliratok jelképe befelé jövet. De mint valóság, mint helység, mint vasútállomás: siralmas porfészek. Unottan poroszkálok a szürke egyenruhák nyomában. Fehérre meszelt, sivár teremben kell várakoznom, melyet hátrébb számomra ismeretlen rendeltetésű terelőkorlátok szeldelnek keresztül-kasul. Nem vagyok egyedül; velem együtt egy másik embert is leszállítottak a vonatról; nagydarab, kortalan férfi; az övszíj és a felcsúszott, pulóver közt bánatosan a nadrágjára rogyó hájhas; szürke ing, szürke dzseki, szürke nadrág, széthízott, megjegyezhetetlen arc, párás szemüveg, amely mögött semmi sem látszik, legkevésbé egy tekintet. Amikor felveszik az, úgymond, jegyzőkönyvet, hallom, hogy foglalkozására nézve valamiféle „osztályvezető". Szuszog, sóhajt, harákol, rám villantja a szemüvegét,

kerülget; hasztalan, ügyet sem vetek rá; nem tekintem a bajtársamnak, nem kívánom megosztani vele a sorsomat, nem érdekel a története.

Roppantul sajnálom. Nincs bennem szeretet. Mindamellett látnom kell, amint nehézkesen tüsténkedik, ahogyan serényen aláírja az aláírnivalókat. Hívják, kimegy, idővel visszajön. Az ajtót nyitva hagyja. A fűtetlen helyiségben huzat vagdalkozik a nyakam, a bokám körül, irdatlan benzinfelhő gomolyog be, odakint tolat egy vonat. Megkérem, csukja be az ajtót. Becsukja, de nem kilincsre, a huzat nyomban újra kivágja. A lábammal épp elérem az ajtót, nagyot rúgok belé. Illetlenség, elismerem, de magam körül sem tapasztalok túl sok Hiedelmet. Látom, az osztályvezető úr neheztel. Modortalanságom netalán még őrá is rossz fényt vethet, gyorsan elhatárolja magát: Ami megtörtént, megtörtént, most már nem kell idegeskedni – szól feddőleg. Azt felelem, cseppet sem vagyok ideges, viszont a büntetéshez nem tartozik hozzá, hogy huzatban üljek és egy tolató mozdony Diesel-bűzét nyeljem.

Majd visszamerülök Dali naplójába. Felizgat a Nietzschéhez való kötődése. Ez nekem már régóta feltűnt: a spanyol érzékenység a germánok iránt. Ortega is Nietzsche-tanítvány volt; Unamuno meg egyenesen elnyerhetné a Nietzsche legunalmasabb tanítványa címet. „Nietzsche olyan pipogya fráter volt, hogy élhetetlenségében végül megőrült, pedig ezen a világon csak egy dolog számít igazán: normálisnak maradni!” Dalínak ez a mondata mélységesen felháborít. Hát nem érti ez az ember, hogy Nietzsche legbecsületesebb és legkövetkezetesebb tette volt az őrülete? És hogy az anális aranydiaré sosem zuhogott volna ilyen megállíthatatlan bőséggel az ő tárt erszényébe, ha Nietzsche éppen olyan „normális”, azaz józan és számító maradt volna, mint ő, Dali? Elvégre valakinek keresztre kellett feszülnie az erkölcsért, hogy mások aztán ilyen jó pénzért kiárusíthassák…

De nem tűnődhetem tovább, szólítanak; „most sietve ugrott hát talpra, hogy az irodába kövesse a vámost”. Ott ülnek mind, a szürke emberek. „Egyikük cigarettázott, a másik valamiféle irományok közt lapozgatott, a harmadik őt fürkészte – ködös tekintete előtt úgy összemosódtak, hogy Köves végül egyetlen, háromfejű, hatkezű gépnek látta őket”: saját, profetikus szavaim, *A kudarc* című regényemből. Emberem, a fővámos, most papírokat rak elém: olvassam el és írjam alá. Mi ez? A jegyzőkönyv, mondja. Olvasni kezdem. Az első mondatnál – csaknem három sort tesz ki – elakad a lélegzetem. E pillanatban megszáll, elönt és lenyűgöz a tisztánlátás. E pillanatban végre pontosan tudom már, hogy mi történt velem. Szinte *heurékát* kiáltanék. *Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát*

hallom suhogni… – igen: ez a három sor lényegében azt tartalmazza, hogy 1991. április 26-án satöbbi, miután ő, a vámhatósági ember ismertette velem a vonatkozó valuta-, devizaszabályokat, a kivihető összeg felső határát és az azon felüliek engedélyhez kötöttségét, felszólított satöbbi. Mármost ez az ember semmit sem ismertetett velem. Felszólítani, igaz, felszólított: ezt azonban korántsem korrekt és törvényes felszólításnak, hanem váratlan keresztkérdésnek ható formában tette. Ezzel a kérdés eldőlt, megindult egy bizonyos mechanizmus. Legalább ötven esztendeje, amióta országom a kultúrvilág és legfőképpen önmaga ellen háborúba lépett, azóta ebben az országban – mondjuk, három év megszakítással – minden törvény mindig törvénytelen volt. Ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögtek, mozgalmi dalok harsogtak, hajnali csöngetések sikongtak, az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések meredeztek. Aki erre a kérdésre válaszolt, nem én voltam, hanem az évtizedek óta gyötört, idomított, tudatában, személyében, idegrendszerében sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár – de inkább fogoly, mint polgár. Még most, még itt, még e pillanat tört része alatt is megdöbbent és fölkavar az önsajnálat, a felismerés, hogy így éltem le az életemet, ahogyan leéltem, és hogy ez a méltatlan és gyilkos élet ilyen mélyen véste be gonosz jegyeit az ösztöneimbe. Ez az ember – fölteszem: anélkül, hogy maga is tudott volna róla – a puszta magatartásával, a modorával jóeleve hazudni kényszerített. *Az ítélet nem egyszerre jön, az eljárás maga válik lassanként ítéletté* (Franz Kafka: *A per)*. Szinte sajnálom, hogy emberemet, a vámost, nem részeltethetem a megvilágosodásomban, hogy nem oszthatom meg vele nyilvánvaló igazságunkat. Elvégre ő is ember, neki is vannak ösztönei. És az ő ösztöneibe is ugyanazt vésték bele az évtizedek, mint az enyéimbe, csak éppen az ellenkező előjellel. De mivel a kapcsolatunk olyan, amilyen – eufémisztikusan szólva hivatalos, azaz száz százalékig elidegenedett –, én ezt sosem tudom elmagyarázni neki, akkor sem, ha történetesen megértené, amit egyébként kötve hiszek.

Azt mondom tehát, hogy a jegyzőkönyvet, ebben a formájában, nem írom alá. Miért? Mert nem felel meg a valóságnak, hogy a felszólítása előtt ismertette volna velem a törvényt. De igenis, ismertette. Jó, mondom, aláírom, ha kiegészíthetem a saját észrevételemmel. Mit akarok észrevételezni? Azt, hogy a felszólítása előtt semmi esélyt nem adott nekem a megfontolásra, a gondolkodásra, hogy a józan értelmem kerekedjen felül az első érzéseimen. A jegyzőkönyvet vagy aláírom így, vagy sehogy, hangzik a válasz. Akkor sehogy,

így én. Könnyed, ámbár ingerült vállvonogatás. Egy szőke bajszos alvámos most az alábbi kijelentést teszi: „Tanú vagyok; én ott voltam, amikor figyelmeztetted”. Kijelentése nem lep meg, de most már határozott hányingerrel küzdők. Futólag megjegyzem, hogy tanú, az ősidők pereitől a legkorszerűbbekig, mindig, mindenre akadt. És miközben útlevelemet, a lefoglalt 4000 schillingről szóló nyugtával együtt visszakapom, hozzáteszem még, hogy roppant nehéz lesz elhitetni ezzel az országgal, hogy szabad. Ezt azonban megbánom, olyan mondatot ejtettem ki, amely ontológiailag éppolyan értelmetlen, mint szemantikailag, vagy akár a legszűkebb praktikumot tekintve. Sokkal inkább foglalkoztat az a, mondhatnám kielégítő, érzés, hogy mindaz, ami itt történt és történik, a legsajátabb képzeletem terméke, és a legsajátabb képzeletem törvényei szerint történt és történik. Hivatkozom ismét az, akár csak egyetlen, „hűséges olvasómra” – aki talán egyedül én vagyok: profetikus regényemben ezt a jelenetet szinte szorul szóra olvashatja. Ugyanez a magatartás, ugyanez az eljárás, ugyanez az émelyítő törvényeskedés, miközben tetőtől talpig kirabolnak, majd meggyalázva és homályos fenyegetésekkel bemocskoltan az ismeretlen ég alá kilöknek. Mint különös, regénybeli alteregóm, Köves, én is a tágasabb világba indultam, hogy egy isten háta mögötti, mocskos határállomásra érkezzem, ahol itthon, nyomorúságosán, végzetesen, halálosan itthon vagyok. Az élet, lám, utánozza a művészetet, de csakis az olyan művészetet, amely az életet vagyis a törvényt utánozza. Nincs véletlen, minden értem és általam történik, és ha majd bejárom utamat, megértem végre az életemet.

Kilépek a szabadba; süt a nap. Az az ötletem támad, hogy hazatelefonálok. Részint, hogy ebből az érdes, száraz és csikorgó szférából kilépjek, és végre újra szerető emberi hangot halljak; részint pedig bejelentendő, hogy a tervezett program ellenére mégis otthon ebédelek. Nem találom a telefont. Várótermekbe, pénztárterembe nyitok be: sehol. A leírhatatlan szagú és küllemű büféből tömzsi, rezes arcú, a részegségtől boldog öregúr tottyan ki; kérdem tőle, hol a telefon: nem tudja; emelkedett hangulatban, vörös szemekkel, ellenzős sapkában, megdicsőült arckifejezéssel távozik. A büfésnő azt tanácsolja, hogy menjek ki az állomásról, a sorompón túl forduljak jobbra (vagy balra: nem emlékszem), és úgy háromszáz méternyire látok majd egy sárga épületet, a postát: ott bizonyára lesz telefon. Kilépek az állomásról, és ahogy a poros útra, a poros égre, a poros házakra és az előttem ásító háromszáz méterre kitekintek, megértem, hogy nem fogok telefonálni.

Vissza a pénztárterembe, megnézendő, hogy juthatok a leghamarabb Budapestre. Megkérdem a pénztárosnőt, hogy a tíz ötvenegyes gyorsvonat, amit a menetrendi táblázaton látok, létezik-e. Létezik, mondja, de az nemzetközi járat. Az a jó, válaszolom, és inkább megállapítom, semmint kérdezem, hogy a Bécsbe váltott oda-vissza jegyem ugyebár, érvényes rá. Igen, feleli a pénztárosnő, csak hát épp az imént említette, hogy a járat nemzetközi. Mit jelent ez? – támad fel bennem a hirtelen gyanú. Azt, hogy tilos felszállni rá – hangzik a magyarázat. Megemlítem, hogy két és félezer forintért vásároltam nemzetközi vonatjegyet, amelynek az első felét sem teljesen, de a másodikat még egyáltalán nem használtam fel. Látom, hogy érveim nem keltenek túl nagy hatást; a következő járat, úgy látom, személyvonat, délután indul és több órán át döcög Budapestig; a pénztárosnőtől végül azt a jó tanácsot kapom, kérjek engedélyt a vámosoktól, hogy érvényes jegyemmel felszállhassak arra a vonatra, amelyre ezt a jegyet megváltottam.

Vissza tehát a vámhivatalba. Mindenki csupa készség. Emberem: hát mégsem utazom Bécsbe? – érdeklődik. A kérdést nem értem, humorizálni, bizalmaskodni nincs kedvem, megkérdem tőle, hozzájárul-e, hogy érvényes jegyemmel felszálljak a nemzetközi gyorsvonatra; a maga részéről semmi kifogása, így a vámos, de az ő hozzájárulása még korántsem elegendő: engedélyt kell kérnem a határőrségtől is. Néhány ténfergő katonát látok, egyikük nyakában, fehér szíjon, kisebb éjjeliszekrénypolc. Előadom kérelmemet. Üres arcok hallgatnak. Lassan elbizonytalanodom, elfog az az érzés, hogy talán japánul vagy valami egyéb, a magam s főként e katonák előtt ismeretlen nyelven találhattam megszólalni. Végre valaki azt mondja, meg kell várni a parancsnokot. Jó negyed óra múlva szikár, korosabb, szemüveges, közigazgatási arc-vonású tisztet látok a sín mentén poroszkálni, néhány alacsonyabb rangú egyenruha társaságában. Megszólítom, előadom kérelmemet. Úgy érzem, kezd kiütközni rajtam a csüggedtségem. De ez a tiszt érteni látszik, amit mondok. „Le kellett szállnia a bécsi vonatról?” – kérdi diplomatikusan, de szigorúan. Igenis, le kellett szállnom. Rendben van, szól, engedélyezi; kurtán, tárgyszerű megvetéssel tetőtől talpig végigmér, majd továbbindul. Mégis: határozottan érzem, hogy ebben a tisztben van szeretet. Börtönökben, táborokban, egyéb ilyenféle helyeken mindig akad egy-egy tiszt vagy altiszt, aki visszaadja az életbe vetett hitedet. Az ilyen tisztben megbízunk, ha ő hallgat ki, nem hazudunk, jelenlétére vigaszként sóvárgunk, és ha agyonlő is, tudjuk, hogy nem kedvtelésből teszi, hanem azért, mert mást nem tehet.

íme, a vonat. Felszállók. Egy másodosztályú, nemdohányzó fülkénél engedelmet kérek. A benne ülő s láthatóan nem egymáshoz tartozó úr és hölgy nem tud magyarul: e percben ezt mindenképp megnyugtató körülménynek érzem. Itt a kalauz. A jegyemre, közli, rá kell fizetnem. Mennyit? – kérdem, nagyon szerényen, nagyon udvariasan. Azért, kezdi magyarázni, mert… Nem azt kérdezem, szakítom félbe, nagyon szerényen és nagyon udvariasan, hogy miért, hanem hogy mennyit, mert esetleg nincs nálam elég pénz. Ötszáznegyven forintot, hangzik a válasz. Megnyugszom. Fizetek. A kalauz azért magyarázattal szolgál; hasztalan teszi, nagyon szerényen és nagyon udvariasan végighallgatom, de nem értem, és nem is érdekel. Fő, hogy nem kellett újra leszállnom.

A vonat egyenletesen, szinte hangtalanul siklik. Csend van. Az úr szundikál, a hölgy olvas. Angol regényt, látom a borítóján. Mozdulatlanul ülök. Tekintetem valamivel az egyhangú táj fölött, az ég alján szalad, együtt a vonattal; kinézek, de nem látok, nem akarok látni semmit. Lassan, egészen lassan borít el a szégyen; a lábujjamtól indul, a gyomorszájon keresztül a torkom, az agyam felé tolul. Jól tudom, hogy most majd napokig, hetekig, talán hónapokig is eltartó depressziónak kell elébe néznem. Miért hittem, hogy Bécsbe utazhatom? Miért hittem, hogy mást tehetek, mint amit eddig tettem? Rabként, a gondolataimat, a tehetségemet, az igazi lényemet eltitkolva éltem eddig, mert jól tudtam, hogy itt, ahol élek, egyedül rabként lehetek szabad. Jól tudtam, hogy ez a szabadság csak egy rab szabadsága, vagyis illúzió; de legalább – így hittem – becsületes illúzió, becsületesebb, mintha a szabadság illúziójában élnék rabként. Jól láttam ennek az életnek a veszélyeit, azt, hogy a rabélet végül rabbá tesz; hogy mélyen a század kultúrális színvonala alá kényszerít, hogy látkörömet beszűkíti, tehetségemet felőrli. Mégis, így akartam élni, abban a hitben, hogy azért ez is élet, olyan élet, amelyet valakinek – talán éppen nekem -meg kell fogalmaznia. Miért akartam hát menekülni, vagy legalábbis némi szabadságra menni? Miért hittem, hogy változtathatok ezen az életen, amelyre már réges-régen úgy tekintek, amelyet már réges-régen úgy kezelek, mintha nem is az én életem lenne, hanem szigorú feladatként kapott vizsgálati tárgy, s amellyel szemben egyetlen kiváltságot – vagy ha jobban tetszik: szabadságot – őrzök még: hogy ha már leküzdhetetleül megcsömörlöttem tőle, két doboz altatóval meg egy fél üveg rossz albán konyakkal véget vessek neki…

Ezen a ponton feleszmélek. Újra Tatabányánál járunk. Ezenközben én is bejártam utamat: íme, értem az életemet. Az engem ért agressziót – mert nem

tehetek mást – most is, mindig, tőrként mohón megmarkolom, és a pengét önmagam ellen fordítom; de az erő és a keserű gyönyör, amivel gondolataim ezúttal mintegy kezet emeltek rám, őszinte vadságával szinte megrémít. *Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát hallom suhogni…* – igen: betelt a pohár, több sérülést már – úgy látszik – nem szenvedhetek el. Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái, s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tűrésből – oktalan tűrésből – táplálkozó immunitásomat. Keresztül-kasul döfködött, idegszálaim kötelékén függő, agyonsebzett testemen nemhogy egyetlen dárdahegy, de már egy injekciós tű szúrása számára sincs többé hely. Elvesztettem tűrőképességemet, nem vagyok többé sebezhető. Elvesztem. Látszólag a vonaton utazom, de a vonat már csak egy holttestet szállít. Halott vagyok. *(És hogy minden beteljesüljön, s kevésbé elhagyottnak erezzem magam, még csak azt kellett kívánnom,* hogy síromra vagy urnámra vagy akármire, ami belőlem megmarad, ha tán nem is a rehabilitációm, de legalább a megbocsátás jeléül, egy vámos helyezzen el majd egyetlen szál virágot…)

Esterházy Péter

Élet és irodalom

Kertész Imrének

Napok óta fájt a hátam, a derekam, nem erősen, nem kibírhatatlanul, hanem szakadatlan. Ez nehezen kibírható, jobban mondva, ami biztosan és önsajnálat nélkül megállapítható az az, hogy én vagyok nehezen kibírható. Mostanában szaporodnak bennem ezek a kis fájások, minden előzmény nélkül, az életvitel sajátszerűségével nem magyarázhatón, azaz nem a vakmerő bizakodás által felelőtlenül fölgerjesztett, a koromnak már nem megfelelő vagy egyes vélemények szerint nem megfelelő mozgások következményeként, tehát így valamelyest érthető módon, hanem akár az ég záp ajándéka, ok és cél nélkül, még azt sem mondanám, hogy a világ töredezettségét hirdetve; e fájdalmak nem hirdettek semmit, ahhoz túlságosan kicsinyek voltak, jelentéktelenek, nem folyt vér és nem tört csont, nem szakadt izom, s nem puffadt föl semmi, mi fel tud puffadni, a legtöbb, ami kihozható volt e nyavalyából, egy homályos utalás valószerűsíthető csonthártyagyulladásra vagy egy ironikus célzás, mondván, mint a valamirevaló angol regényekben, itt is köszvény esete forog fenn, „mintha bizony” én volnék az az angol regény, az itt.

Mondjuk egyszerűen így: régebben belém rúgtak, és akkor fájt. Most azonban csak fáj, és ebben, minden kisszerűség ellenére, van valami félelmetes, hiszen ha ennyire nincsen oka a kis fájdalomnak, akkor „evvel a fáradsággal” lehetne az nagy fájdalom is, nagy baj, ami viszont, tovább menve („tovább menve”) azt is jelenti, jelentheti, hogy a nagy olyan, mint a kicsi, hogy a nagy kicsi, a kicsi nagy, és ugyan nevetséges egy apró, bár természeténél fogva egyre növekvő izomgörcsből (kajlán tartom magam, ezért görcsöl, görcsöl, ezért még kajlábban tartom magam) vagy egy úgynevezett elaludt nyakból egészen a halálig futni (de hát ha valami nem korlátoz minket, az a nevetségesség az; noha a nevetségesség dicsérete már a múlté), a halálig futunk, a kis halálig, a fenséget nélkülöző halálig, a halálig, mely olyan, akár egy bokaficam, azaz semmilyen, ám örök, és az örök semmilyenség fennhatósága alatt állni…, nos akkor egy hátfájás, egy nem erős, kibírható, de szakadatlan hátfájás elegendő oknak látszik, hogy az ember egész

nap, nem erősen, de kibírhatatlanul, szakadatlan: morogjon.

Nem kéne erről a morgásról sokat beszélni, de jelzem, jó morgó vagyok, tehetséges, azaz azonnal megtalálom a morgás tárgyi pilléreit, lecsapok rájuk, vadul és kímélet nélkül, akár egy muslica, a motívumokhoz vissza-visszatérek, addig ismételve *körbejammerolva* őket, míg már tényleg megszűnik a morgást mindig is gyanúba hozó kiváltó ok (tudniillik ha jól meghatározott oka van a morgásnak, akkor nem morogni kell – sollen! sollen! –, hanem, hanem ezt most n e m részletezem), s ilyenkor már-már elemelkedik az egész a jajszó és panaszolkodás archaikus terébe, már-már, mert valójában ez a költői emeltyű sem segít, minden marad az önsajnálat kisszerűségében, a morgás sosem képes átlépni saját árnyékát.

Ellentétben az emberrel, nemde.

Noha akkoriban semmilyen valóságos vagy imaginárius lépcső nem játszott szerepet az életemben, nem széles lépcsőkön lépdeltem egyre magasabb csúcsok felé, s nem is lépcsőkön gurultam szégyenben alá, és kertes házban laktam, a derékfájás olyannak, olyan fajtájúnak tetszett, mint mikor váratlanul eggyel több lépcsőfok hajlik a lábunk alá – mi pedig nyekkenünk. E z t a nyekkenést éreztem a derekamban, egy zavaros fájást, melyet nem tudtam sem izomhoz, sem csonthoz (jelesül gerinchez) kapcsolni. (Futólag megjegyzem, hogy a magyar gerinc szó elképesztő új mozgásokat vett föl, csúfondáros fintorokat vág, ha egy épeszű szövegbe tesszük, kis hullámokat ver, nem nagy dolog, vihar egy pohár vízben, de mulatságos, olyan, akár hajdanán az elvtárs. Gondoljuk el ezt a szót valahogy leleményesen – egy érzékeny tájleírásban vagy egy ebéd leírásakor! Ez nem gonoszkodó észrevétel, és nem a két szó közt vonnék párhuzamot, párhuzamost, mely az orrom előtt találkozik, csupán a szavak csélcsap természetéről elmélkedem. Az elvtársnak mára lett valami patinás hevülete, vereté, mintha, mondjuk, Apor Péter szájából szólna, nem, ennél bonyolultabb, mert hisz, ha másodsorban is, de jelentése is van, olyan tehát ez a patina, mint a magyar csokikon az a penészes, sápadt lepedék, melynek kapcsán kis cédulán biztosított minket a kommunista csokigyár, hogy e színváltozás, valljuk be, gyarapodás, nem jelent minőségcsappanást, nem válik kárunkra; minő *szerencs!* Gondoljunk el egy húszesztendős ifjút, aki hosszan epekedvén a McDonald's kiszolgálónője után, végre rászánja magát, magát magára szánja, és valami olyasmit kérdez, hogy az elvtársnő hánykor végez, vagy hogy az elvtársnő nem-e a Toldyba járt, mert tapasztalata szerint szinte minden jobb nő a Toldyba járt. Ez az ifjú nem tökkelütött hülye és nem is dörzsölt,

ravaszka széptevő. Jó, mondhatjuk, fikció. De azért mégiscsak úgy áll a dolog, hogy a szónak nincs jelentése, csak szóhasználat van, most viszont épp a használatról nincsenek közös elképzeléseink.)

Nem nekem támadt az a „termékeny gondolatom”, hogy töltsék egy estét X.-ben, a kiadó hívott meg, mely szeretetteli erőfeszítéseket tesz könyveim idegen nyelvű létéért, a kiadóm, mondhatnám egy régi világ nyelvén, de valóban így is érzem, az az alig hihető benyomásom van, hogy érdekli őket, amit csinálok, *várják,* várnak rám, és biztos lehetek, hogyha olyan leszek, amilyen vagyok (és ebben, természetesen, sohasem lehetek biztos, és akkor még nem is beszéltünk tárgy és alany e századi egybetorkollásáról), szóval, hogy akkor ők örülni fognak, akkor is, hogyha ez az öröm, a világban így fölszaporodó öröm nem mutatkozik meg a példányszámokban. De azért ha a kis példányszám nem csökkenti is az örömöt, a nagy növeli. Ez azért meglepett. Mi is? Hogy az író író és a kiadó kiadó? Nemcsak (noha bárminő *ilyen* azonosság, az vaskos meglepetés). Inkább az, hogy itt a világ nincsen kettérepesztve magánra és hivatalosra, a kiadó (hogy úgy mondjam mint ember) mindig kiadó, egész álló nap és egész álló éjszaka az, az álmaimban is az, pontosabban ő az, aki, és az akisága nem változik a munkaideje befejeztével, ami egyáltalán nem azt jelenti, mintha az érzelmei üzletiek volnának, azok nagyon is valóságosak, ez az ember nem azért kedvel, mert rátalált egy gyémántra, ez szerényen én volnék. Viszont soha nem talált volna rám, ha nem volnék a szénnek jellegzetes atomrácsa, a szabályos rendszerben kristályosodó változata. Ritka szép élénk színű. A legkeményebb ásvány. A kiadó vezetője, Dr. * iránt a kezdetektől fogva baráti érzéseket tápláltam, és ezek viszonzásra is találtak, ami már önmagában is ritka, mondjuk így, 35 múltán, bár a magamfajta emberrel az átlagnál többször megeshetik, minthogy többnyire, vagy inkább első nekifutásra, értelemszerűen, nem *ö t* olvassák, hanem a könyveit, s ó, a könyvek, a könyvek némelyike nem csontosodik úgy bele a saját életébe, ahogy az univerzum ura, az ember. Az így fellobbanó szeretettől megszégyenülten kullogunk a saját érzelmeink után.

De lehet-e kullogni bárhová is ilyen derékkal?

Szabadni nem volt szabad. Főként ülni nem volt szabad, valamint állni, feküdni és menni, de főként ülni. Nem mintha felcser tekintete elé engedtem volna magam, viselkedésem primitívségét a következetessége súlyosbítja, nem alkalmi felelőtlenség vagy lustaság, hanem megrögzött balgaság tétlenségem motorja; aki keres, talál, mondogatom, mint egy vénasszony, s azt alkalmazom, amit régi, beamter korok bölcsessége javall (eredetileg, úgy

hiszem, adóbevallás tárgyában): nicht fragen, nicht melden. Majd ha persze a betegség kérdez, a kór jelent, akkor ezek a feszültségek az orvostudomány és az én civilizáltsági fokom közt megszünendnek.

A tanácsokat még a nyáron kaptam egy kiugrott sportorvostól, akivel együtt nyaraltunk, mert akkor *szakasztott* ugyanígy fájtam (ami *most* megnyugtató), ő magyarázta el az alapvető összefüggéseimet, és én csüngtem az ajakán, engem is, mint minden beteget, megnyugtat oknak és okozatnak okszerű kézfogása, boldogan hallgattam, hogy most az a helyzet, az a helyzetem, hogy bizonyos izmok munkáját kénytelen-kelletlen átvették a szalagok, ennek külön örültem, olyan sorsszerűén hangzott, hogy kényszerűségből szalagok léptek az izmok helyére, az én izmaim helyére az én szalagjaim, egyáltalán hogy szalagjaim vannak, ez önmagában öröm, hogy föl vagyok szalagozva, mint Isten kalapja (melyen én vagyok a bokréta, megoldva így haza s haladás öröknek tetsző viszályát), ezek az én hű szolgáim, és ha hiba csúszik a szolgálatba, és most csúszott, mert lépni alig bírtam, csúsztam-másztam, tán épp a hibával együtt csúsztam, akkor nagyon is fölvethető az én személyes felelősségem, én vagyok az, aki se szó, se beszéd, előzetes megállapodás nélkül, ripsz-ropsz: öregszem. Hová-hová, kicsi gazdám?, kérdik a szalagok. S válaszol az én: megyek tönkre, édes szolgám.

Kullogjak? Ne kullogjak? Mert azért olyan nagyon nem fájt. De fájt. És rosszabbodhat is. Belobbanhat! Mint rendesen, az időmet sajnáltam, nevetségesen kuporgattam. Általában a kuporgatás nem jó jel, az idővel is egyszerre kell nagyvonalúan bánni és egyszerre kell alázatosan szolgálni őt, hétrét görnyedve színe elé járulva, minden kis mocskos kívánságát teljesíteni. És nem *kell,* hanem nem lehet másként. Óvatosan, félénken mozogtam, lassan, mintha egy hatalmas hópehely volnék vagy színes május elsejei léggömb, búval bélelt léggömb. Mozogni pedig azért kellett, mert épp pakoltam, pakoltam volna el a szobámat, azaz most ezt neveztem munkának, joggal, befejezvén az utolsó könyvemet, az új rend szerkezetét kerestem, a szobám új struktúráját. Ez nem egyszerű föladat, észen kell lenni és még a port is le kell törölni. Jaj, megint mennyi kell… (Kellbimbó, mondanám, ha nem tudnám, hogy beírtok az ellenőrzőmbe.)

Nem csináltam napok óta semmit, fintorogtam, egy rossz és izgalmas amerikai regényt olvastam, folyamatosan bosszankodva, hogy ilyen könnyen beadom a derekam (ezt!) ennek az ambivalenciának, tudomásul veszem, hogy a könyv nem tetszik, de érdekel, nagyon nem tetszik, olcsó fogások nyikhaj nyelven, és nem nagyon érdekel, de annyira mégis, hogy újra meg újra

továbbolvassam. Letehetetlen, magyarán.

Nem megyek, telefonoztam határozottan meghívóimnak, *hacsak…* A vonal túlfelén tudták, kivel állnak szemben, meg sem fordult elméjükben, hogy megkérdezzék, hogy akkor igen vagy nem, szerintem ez éppen olyan kiadó, amelynek szerzői nem képesek válaszolni az igenekre, nemekre, miközben gátlástalanul bólogatnak, ha azt olvassák, hogy beszédük legyen igen, igen, nem, nem. Erre a hacsakra lehet egy kiadót építeni. Tu es Petrus, és én erre az ingoványra… Persze ez a szervezést megnehezíti, ez sok ember életét megnehezíti, férfiét és nőét ott a kiadóban, hallottam is a sóhajt, hogy jó, hát akkor tájékoztatjuk erről a hotelt, erről a bizonytalansági faktorról, s valóban, megérkezvén, a szobaasszony arca felderült, ó, hát ez remek, ön meggyógyult!, és én fáradtan bólintottam, mint aki messziről tért, hogy úgy mondjam, vissza, mint aki belepillantott valami mélybe, és még káprázik a szeme. E látomás ára egy alagsori szoba volt. Ez is eszembe jutott az ünnepi estélyen* megint ez az árnyalt, kifinomult viszony a pénzhez, ez nem a szegény ember vagy a gazdag ember viszonya, ez a polgáré, aki mérlegeli, hogy mit igen és mit nem, és ha igen, akkor igen, ott nincs semmi visszavétel, felezés vagy harmadolás, ha a kiadó vezetője 50 éves, akkor meghívják a szerzőket inkluzíve úti kiadások, és ha tudják az érintettek némelyikéről, hogy az, ha nem is megszállottja, de azért nagy tisztelője az osztrigának, komoly tisztelője e csemegének, akkor ovális nagy jeges tálcákon ott is lesznek az érintettek, az „óceán előkelő küldöttei”, osterea edulis, velencei tájszólásban: osteriga, csak többes számba nem tudom őket tenni. A kiadói villa bejárata előtt, az esti kertben álltak az asztalok az osztrigás tálcákkal, s mi már kabát nélkül jöttünk vissza, mintegy hivatalosan elkezdeni az estét, állva körbe-körbe, egyre inkább átfázva, vacogva. Ekkor jutott ez az eszembe, hogy lám a hotelnek szóltak, de szóltak az osztrigáknak is. Pedig az osztriga nem kötelező. De a nagyvonalúság teljes, nem megbontható, ha megbontjuk, fölfeslik az egész, mert igenis kötelező az osztriga, ha ez ott valakinek bizonyosan örömet okoz, mert ha nem volna kötelező, akkor nem volna kötelező az ünnepség se, akkor Dr. * fölött jeltelenül is múlhatna az idő, és nem volna itt szigorúan véve mulasztás, mindenki tenné a dolgát, az író írna, kiadó kiadná, épp az imént triumfáltunk ezen ritka azonosság felett, és ha osztrigára vágyunk, vesz ki-ki magának, feltéve, ha a példányszám erre pénzügyi hátteret biztosít.

A fájdalom nem szűnt, nem nőtt, nem csökkent, az örökkévalóságra emlékeztette az emlékezőt, ama közepes örökkévalóságra. Szebek Miklós hajdani titkos szeretője érkezett meg Portugáliából, akit azonnal beavattam

új vesződségembe, Olgica, úgy beszéltem vele, mintha fiatal nő volna és régi ismerősöm, Szebek Miklós miatt *nagyon* közel éreztem őt magamhoz, Olgica, elszállt a hátam, mire bólintott, és közölte velem, hogy ő hivatásos masszőz, *olybá* vehető, a Nyugat második és harmadik generációjának a gerince az ő keze nyomát dicséri.

Olga engem leginkább valamilyen fekete madárra emlékeztetett, holló vagy hozzá hasonló, még inkább varjú, egy tüneményes, elegáns, művelt varnyú. Vetkőzzön, mondta köszönés helyett elszántan, én vetkőztem, még?, bólint, a családom a fal mellett álldigál, megszeppenten nézik, ahogy egy idegen nő vetkőzteti az apjukat, férjüket.

Középre húztuk az ágyat, hogy Olga körben, mindenütt elférjen, én hasra feküdtem (közben behúztam a hasam). Tényleg finom keze volt, s rögtön megtalálta a megcsomósodott izmokat, „a régi bűnöket”, körbedongott, szöszmötölt rajtam, kellemesen éreztem magam, behunytam a szemem és Szebek Miklósnak képzeltem magam.

Másnap reggel enyhe javulást regisztráltam. De ez most inkább az utazás ellen szólt, kimozdultam a holtpontról, a szürke örökkévalóság helyébe az üdvösség azonnali ígérete lépett, kishamar egyenes derékkal fogok élni, délcegen, mint bárki más. Ezt nem akartam kockára tenni. És volt még itt valami más is, egy szemernyi bizonytalanság ebben az egészben, a kullogásban tudniillik, hogy milyen érzések után kullogok is, avagy méginkább lehet-e a szeretet után kullogni, nem valamiféle udvariasság-e az csupán, formális udvariasság, melynek hálójába az ember Európa nyugati felén amúgy is könnyen belegabalyodik, s gabalyodva vagy gabalyogva igencsak összevissza érzi magát, a személytelen személyességnek ismeretlen, zavarba hozó kétértelműségében. Vagy nem is tudom.

De azután most mégis tudom; megtudtam. Erre gondoltam a visszaúton, enyhén másnaposán bóbiskolva a vonaton, hogy rájöttem valamire. A kupé zsúfolva, szemben velem egy honfitársam, fölismertem a kiejtéséről, de nem volt kedvem fölfedni nemzeti gyökereimet, noha ezt a finnyásságomat, ha nem utáltam is, de finnyásán lenéztem. Nem volt kedvem beszélgetni vele; amikor elővett egy marhamájkrémet, igazolva láttam ellenszenves óvatosságomat.

Van, vagyis volt, volt annak az estének a személyességében személytelen, de nem a formalitás mókuskerekében forgott az idő, hanem létezett valamiféle forma, gyorsan úgy mondanám, a könyvek, a könyveink voltak ez a

fundamentum, amelyre boltozódott az este. Nem mintha ott mindenki mindenkit ától cettig olvasott volna, nem voltunk okvetlenül rabjai egymás művészetének, nem is volna egészséges *ennyiszer* r a b lenni, mégis ezek a könyvek (jelzők kihagyva) adták azt a közöst, mely mintegy Dr. * személyében öltött testet, benne foglaltatott össze, az ő évei ünneplésében, abban, hogy immár ötven darab év terheli a lelkiismeretét, és ehhez a furdaláshoz – mert mi mást csinálhatna a lelkiismeret *egy idő után* – mi is hozzátartozunk, férfiak, nők, így húszan, huszonötén. A marhamájkrém konzervet fölfeszegette útitársam. Valahogy marcangolta, a konzervnek drukkoltam, de vesztettünk. Nagy, gennyszerű, sárga zsírdarabok, illetve kráteres gödröcskék ültek a barnás fölszínen. A halastálban előző este mazsolákat és manduladarabokat is talált a kitartó figyelem. Én csináltam, állította egy nő mellettem, akit Mayának hívtak, az apám receptje. Elképzeltem az apját, jó apának képzeltem el, ha ilyen egyáltalán elképzelhető. Ezt most nem fejtem ki. Az este egy védtelen pontján Maya azt mondta a szemben ülő férfinak, hogy hideg a vállad, és előrenyúlva megérintette a férfi vállát. Aki egyébként élőbben megvallotta nekem, tudja ő, hogy *rövidebb* mondatokat kéne írnia, tisztában van evvel, de félő, ő attól fél, nem képes rá. És hogy nem gondolom-e, hogy az, amikor Kafkánál a Landarzt bebújik a beteg mellé az ágyba, az „irsinnig komisch”? A hideg vállat mutatni kifejezés németül olyasmit tesz, hogy fél-vállról venni. Egy magyar nő talán így szólt volna, fél a vállad, és meg sem mozdult volna. Tehát valaki azért és csak azért, mert német az anyanyelve, megérint minket. Ki hitte volna ezt? A grammatika erotikája. Telt, sötét nő. Néztem a combját. Ha leeresztette a karját, a hónaljánál fölpúposodott a blúza. Eltartott kis ujjal fogta a poharát. Előírás ez vajon? Valami könyvben a testbeszédről? Bebizonyították, mondta a férfi, hogy az atomsugárzás növeli az erotikus kedvet. És hogy ezen sok párkapcsolat széjjelment Csernobilban. Meg valahol Bulgáriában is. Kozloduj, mondtam, de mintha nem hallották volna meg. Finom az apja halreceptje. (Ez is a kiadóhoz kötött, hogy nem vették félvállról az ételt s italt, nem mutattak hideg vállat neki. A vészjósló toporgás a megfelelő borok tárgyában, a dugók kérlelhetetlen ellenőrzése, ez az egész parodisztikus ínyencség legalább annyira fontos, mint bizonyos poétikai egyetértések.) Mi van?, kérdezte Maya. Semmi, mondta a férfi, semmit sem értek. A nő erre megsimogatta a karját. Ezt érted? Nem, válaszolta az. És ezt?, kérdezte a nő, és a férfi kezét a blúzához emelte. Ezt még kevésbé, mondta az, és fölállt. Örült, mondta a nő lágyan. Katzenzeug, kiáltotta a férfi.

Az összetartozás finom, halk és gyönge érzése, mormogtam a kupéban. Honfitársam töltött tojást evett. Valaki láthatóan útravalót csomagolt neki. Ki? Kinéztem az ablakon; a lelkifurdalás mint gazdagság, memorizáltam. De el is engedem most azt az estét X-ben, nézzük sorjában, rendben egymás után az élet-és-irodalom (egy szó) elemeit.

Hogyan van a hátam, érdeklődött Olga telefonon a lényegében már elhalasztott utazás napjának reggelén. Hajnali hét órakor nekem nincsen hátam, morogtam. Csönd. Meghalt a fiam, mondta aztán. Rettenetes, válaszoltam előzékenyen, és fölültem az ágyban. Dehogy rettenetes. Hogy hogyan? Végre meghalt.

Azonnal elszégyelltem magam, attól, hogy *mennyire* nem ismerem ezt az embert. Pedig megmasszírozott. Ez a távolság, a masszírozás és a „végre meghalt" közti távolság, mint valami rossz jelent meg, rám vonatkozó, engem minősítő rossz. Annyi idős volt, mint maga. Már régóta esedékes. Akkora volt az agya, mint egy galambnak. És üvegcsontú is volt. Nem mertem megkérdezni, mi az, pedig érdekelt, csak olyan kisszerűnek tetszett, hogy épp egy ilyen tragikus alkalomból gyarapítsam a tudásom. *Nélkülem halt meg,* amíg magát gyógyítgattam. Ezt úgy mondja, mintha én volnék a hibás. *Az ember mindenképpen hibás egy kicsit,* mondta gyöngéden, és hozzátette: maflicsek.

Ez az anyám szava, és nem szeretem, ha más is használja, bitorolja, pontosabban nagyon is szeretem, behunyom a szememet és ellátok a világ végéig. Ahol az anyám épp szemrehányón mosogat. Vagy tizenhét éves, és táncol. Vagy bármi, ami ő. Először fordult elő, hogy valaki bitorolt. Behunyt szemmel hirtelen úgy döntöttem, mégis utazom. Már a döntés maga is, hogy döntök, de főként az utazás lehetősége egy villanatra a szabadság mámoros érzésével töltött el, mintha más volna Bécsbe utazhatni, mint Pécsre. Márpedig Pécsre utazni, ezt életem bármelyik reggelén elhatározhattam. Nem, bármelyik reggelén mégse. A kitelepítés ideje alatt engedély kellett a falu elhagyására. Ahogy később az ország elhagyására. Csukjam be a szemem, és teremjek a világ végén? A szabadság mindent akar (pedig, ha-ha, csak a halált akarhatja), nem méricskél, nem fontolgat, nem örül annak, hogy most hogyishívjákabb, mint akkor, és mindenképp hogyishívjákabb itt, mint amott (ezért nem volt például örömteli az ún. „legvidámabb barakk"), a szabadság, akár a zene, nem ismer határokat. (A rossz mondatokat is be kell fejezni, hogy azután ki lehessen őket húzni. Legyél, hogy megszüntethesselek, például.)

Ami az utazást illeti, persze ki vonná kétségbe az ilyen hely- és levegőváltoztatás koronkénti szükségességét az egészség, mi több, az általános kreativitás, ama bizonyos állandó lelki mozgalmasság (motus animi continuus) szempontjából – mindazonáltal bennem úgyszólván nem ujjong föl semmi átlépve az ország határait. Rossz utazó vagyok, elveszítem magam utazáskor, olyan vagyok, mint egy, már bocsánat, álruhás herceg, és álruhás hercegnek lenni – nos hát az nem vezet sehova. Nem jó ez a hasonlat; most próbáltam ki fejben a Mátyás királyt, hogy olyan volnék, de az se jobb. Mindenesetre inkognitó. Például ha úton vagyok, nem szívesen mutatkozom be. Inkább azt mondom, nevem Baradlay Richárd. Vagy Esthajnal Péter. Ha minden kötél szakad: Szebek Miklós. Utazom, de nem mozdulok. Vagy előrekapva a történetben (vagy hátra az irodalomban), utazáskor nincs bennem szeretet. Esetleg prózaian arról volna csupán szó, hogy rossz megfigyelő vagyok? Mit is figyelek én? Nyilván a valóságot figyelem, meg a mondataimat figyelem. Már ebbe is bele lehetne kötni, de fütyüljünk századunkra, és értsük valóságon azt, nos azt, amit a szomszéd ért valóságon, vagy még inkább apósunk. Gondoljunk apósunkra, a nyugdíjára, a cukorbajára, az uszmányi táborra, a racizásra, egy 56-os mentőautóra, a húsvéti és karácsonyi levlapokra, a vasárnapi ebédekre (unokák meg-regulázása, plusz unokák anyja nevelési elveinek kipellengérezése), a virágjaira, az OTP-betét-számlájára, a folyamatos gyanakvására a telefonszámlát, a folyamatos morgására a rokonságot illetően, depressziót súroló rá-rátörő hallgatására, tehát hallgatás, morgás, gyanakvás, számla, virág, kipellengérezés, ebéd, levlap, mentőautó, racizás, tábor, cukorbaj, nyugdíj: ez a valóság. Olyan, mintha főként azt kívánnám állítani, hogy a valóságban nincsen szeretet. Ezt nem mondom, de a tételes felsorolásba nem állt módomban bevenni. Talán az uszmányi tábor és a racizás közti résben volna kis hely, amikor azzal a virágos-ruhás lánnyal találkoztunk? Vagy a mentőautó árnyékában?

Valóság és mondat nálam azonban a szokásossal szemben, fordított viszonyban áll, én a valóságon mérem a mondatot, azaz nem azt figyelem, hogy a mondat jól írja-e le a valóságot, hanem hogy van-e a valóságnak olyan darabja, melyet a mondatom leír, azaz valóságos-e a mondatom. Következésképp, ha nincs mondat, nincs valóság, legalábbis nem tudok mit kezdeni vele. Nem tudok ránézni; nem állítom, hogy kezdetben vala a szó vagy az értelem vagy az erő vagy a tett, csak ezt a ránézni-nemtudást állítom. Ha az nem igaz is, hogy az élet helyett az irodalmat választom, mert az volna az élet

(vagy mert „ó jaj, a lét rövid és hosszú a művészet”), az mégis helyénvaló megállapításnak tetszik, hogy én *papírközeiben* volnék leginkább én, amit természetesen nem kívánnék nyereségként föltüntetni.

Öltözés közben Beethoven Hetedikje szólt, öltözéshez ideális, még az alsógatyámat is fenségesnek éreztem, de nem pökhendiskedni akarnék, azaz nem Beethovenről beszélek, hanem a *jókedvűen fenséges* alsóimról. Megéreztem egy király jókedvét, ami, gondolom, a teremtés jókedvével azonos. Problematikus nyilván csak az alsógatya mint király. Sajnálom, ezen nem tudok segíteni. Az utolsó taktusokat grimaszolva együttvezényeltem. Vasárnap lévén mindenki aludt még, apró hortyogások kapcsolódtak Ludwighoz. Nem szeretek vonaton enni, nem szeretek *elemózsiát* magammal vinni, talán csak a rántott j ércével tennék kivételt a gyermekkori emlékekre tekintettel. Hogy irigyeltem azokat, akik úgy el mertek vagy tudtak dobni csirkecsontot, hogy az nem volt többszörösen lerágva, leszopva, sőt átszopva, amennyiben a csontot is megrágtuk, kiszívogatva azt a barna velőszerűséget, ami ugyan csak félig volt jó, de nem álltunk választás előtt, a kell az kell. Szívesebben nem eszem, szívesebben éhezem, abban a várakozásban, hogy majd megérkezvén…! Attól tartok, én is azon hülyék közé tartozom, akik megvetik vagy lenézik önmagukat, ha pusztán az éhség viszi őket a tálhoz. Az ilyen luxushülye az éhséget is tudja ínyenc szempontból becsülni, jól elvan a várakozás, a jövő, a képzelet konyhájának röhejesen hibátlan birodalmában. De nem védekezem tovább.

A Keleti pályaudvar, mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznék, épp valamely hindu ünnep alkalmával. Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsibárusok, alattomosan fürkész pillantású alkoholisták. (Talán mert nem sietek az utcákon, inkább kóválygok és van bennem valami udvarias máléság, időnként külföldinek néznek. Manapság ez talán fölhasználható volna ellenem.) Iszkolok köztük előre (…), nem merek megállni, nem adok senkinek semmit, nem veszek senkitől semmit, bizalmatlan vagyok, nincs bennem szeretet. Nincs bennem szeretet. A vonatom megvan, utolsó pillanatban, erőt véve garasoskodó alaplelkületemen, első osztályú jegyet vettem. Nagyjából biztonságban vagyok. Fűtenek. Az ajtó automatikusan záródik. A mellettem lévő hely üres: örülök, hogy nem ül mellettem senki, nincs bennem szeretet. Előveszem újságjaimat. Immár nem hátulról, a sport felől olvasom őket. Hogy ez mit jelent a közép-európai demokratizálódásra nézve, nem tudom. Különböző olvasási korszakaim voltak, volt a mámoros, aztán az érdeklődő, majd a kiábrándult. Vagy feszélyezett. Aztán a rettegő; megijedtem a sorok

mögül felcsapódó gyűlölettől, csöndet akartam, erőszakosan csöndet akartam. De azt akarni nem lehet. És akkor újra kezdtem olvasni az újságokat, úgy, mint az emberi természet dokumentumait. (Már nem voltam igazán fiatal, amikor egy barátomnak, akit egyébként olykor szintén külföldinek néznek, őt talán az arcvize miatt vagy mert olyan absztraktul sápadt az arca, őszintén csodálkozva azt mondtam, hiszen az ember végtére is jó. Vagy az emberiség? Vagy hogy jót akar? Már nem emlékszem pontosan, mindenesetre ellentmondást láttam az emberi természet és a háborúk közt. Ami, dicsérjünk meg, mégiscsak avantgárd elképzelés, az ellentmondás. Halvány dunsztod sincs a bűnről, szereti mondani egy másik valaki. Mi a megoldás? Nem tudom. Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom.)

Egy Malamud-regénybe temetkeztem, nem volt túl jó, de folyamatosan egy valódi író jelenlétét érezhettem, és amúgy is szeretek vonaton olvasni, olyan, mintha kicselezném az időt, olyan, mintha a szobám utazna, s nekem ki se kéne mozdulnom biztonságos odúmból. Könnyen belehelyezkedtem a regény főhősének helyzetébe, érteni véltem vonzódását idegen életek iránt; régóta foglalkoztatott az életrajz mint műforma. Elgondoltam (mint rendesen), mi volna, ha én írnám a regényt. Sok passzust átvennék, állapítottam meg. Odaképzeltem magam Dubin dolgozószobájába, cédulák, könyvek és egy fiatal nő közé.

Időnként kilestem az ablakon a Dunára. Lepusztult, szétmarcangolt, kopáran meredő, végítéletszerű táj, masszív betonfüstölők, csövek, az eget rézsút áthasító állványzat, akár egy szövegrészt vagy életdarabot kihúzó, kemény tollvonás, leplezetlen hasznosítás mindenfelé, ádáz célszerűség, racionalitás, rútság. Elmondhatatlanul édes érzés volt a folyóra pillantani. A legutolsó könyvem írása közben bármilyen folyó, patak, csermely a kétségbeesésbe bírt kergetni, hisz óhatatlan mindig találtam bennük valami újat, ismeretlent, amely megkérdőjelezte az addigi tudásom áhított teljességét. Már nem sodort a Duna. Új közömbösségemet oly elégedetten regisztráltam, mintha az irodalomnak tartoznék köszönettel, mintha ez volna az írás kézzelfogható haszna, mintha könyvről könyvre hódítanánk növekvő területeket a békesség számára. Pedig ez nem így van, itt hódítunk, ott veszejtünk, s nem ártana magunk elé idézni az öreg emberek rémület sikálta arcát, az ismerős arcok iszonyatos szétrobbanását, új gödrök mélyére zuhant apró szemek nyugtalan forgását, táj nélküli tájkép vagyok, mondják ezek az arcok, már nem borzalmas, csak vigasztalan, mint az igazság.

Aztán megint Dubin dolgozószobája meg a nő. Az útlevelemet már korábban

megvizsgálták, most szürke ruhás emberek nyüzsögtek a kocsiban. Többe volt a leves, mint a hús – de én már rég nem félek útlevelestül, vámostól, a határhoz közeledve nincsen görcs a gyomromban; a kelet-európai sine qua nonja. (Az NDK volt az egyetlen kivétel, hiába tudtam, hogy nincs velem mit kezdeniök, szabályos vagyok, akár egy ötágú csillag, kirázott a hideg, mintha szerelmes volnék. Talán a német nyelv miatt is lett ennyire példaszerűen félelmetes; a schönefeldi reptéren engem mindig (óhatatlanul!) bekérettek egy kicsi szobába, hogy ott azt mondhassák: Hände hoch!, ez németül cudarul hangzik, túl sok szovjet antifasiszta filmet tömtek belénk, rossz állni arccal a fal felé, s hallani: Hände hoch! Sicherheitskontrolle, ami előbb-utóbb mégiscsak valami szocialista szerelmi előjátékba csúszott, alapos tapi, ennek megfelelően sziszegtem aztán egyszer vissza a Fritznek: Te! Hát abba ne hagyd! Anekdot. K. meséli, hogy ő egy ugyanilyen alkalomkor hirtelen lerántotta a nadrágját, tessék! Kontrolláld! Ugyanaz a reflex, ugyanabból a megaláztatásból, ugyanabból a félelemből – csak mi vagyunk mások, ő meg én. De mindjárt úgyis erről fog szólni ez az egész, a különbségekről.)

Az egyik szürkeruhás hozzám lépett, gyors mozgású, fekete ember. Magyar vám, mondta. Kérte az útlevelem, súlytalan hangon, szerényen, mint aki semmi jelentőséget nem tulajdonít önmagának. Mégis: miközben fejemet a könyvből alig fölemelve átnyújtom az útlevelem, Dubin épp bajban, nem érzi a mondatai ritmusát, teljesen megmagyarázhatatlanul, és olyan indokolatlanul, ahogyan a nap süt, átvillan rajtam a gondolat: ebben az emberben nincs szeretet. Talán ő is író? Talán Malamud könyvének a hatása volt ez még, az egyszeriben védtelenné és fogékonnyá tett saját, nárcisztikus, örökké szeretetre szomjas gyermek- és művészlelkem megérzése. Emberem eközben láthatóan végzett: összehajtja és máris nyújtaná vissza az útlevelemet; még azonban az előbbi súlytalan hangon, de valahogy igen gyorsan, amiből talán csak az én, éppen Bemard Malamudon csiszolt hallásom érez ki valamely alattomos árnyalatot, megkérdezi, hogy mennyi valutát (vagy devizát: a kettő közti különbséget valószínűleg sosem fogom megtanulni) „viszek ki”, úgymond.

Nem. Mennyi magyar pénz van nálam, lágyan ezt kérdezte először. Kibújtam a könyvből, s derűsen, alig bárgyún a vámosra vigyorogtam, olyan mi-kéne-ha-vóna módra. Szabad ország, szabad, szemernyit ütődött fia. Mennyi is lehet?, tűnődöm kedélyesen, hisz mért kéne ezt nekem fejből tudnom, van, amennyi van, és majd én erről készségesen és azonnal be fogok számolni. A korombeli férfi fáradt mozdulattal végigsimított a haján és halkan

odapöttyintett egy mondatot, hogy tudniillik ismertetné velem a vonatkozó valuta- és devizajogszabályokat, a kivihető összeg felső határát és az azon felüliek engedélyhez kötöttségét.

Gyorsan becsuktam a szemem, hogy a világ végén találjam magam, édes jó mamácskám, segítsél, most utoljára segítsél még, édes mamácskám. Mert ettől a mondattól, akár egy véres látomás, fölidéződött bennem, átkozott irodalom, Kertész Imre *Jegyzőkönyv* című írása, mely éppen egy efféle vámostörténetet emel (inkább taszít, lök) életértelmezéssé. Az engedélyezettnél több valuta, leszállíttatás Hegyeshalomnál satöbbi. A lehunyt szemem mögött nem az édesanyám képe elevenedett meg, sokkal reménytelenebb, a Kertész Imréé. Láttam őt, hosszú, hajlott, nehéz alakját, mint egy ellen-Kolhász Mihályt, aki nem keresi az igazságát, mert az igazsága már megtalálta őt, láttam egyenként a mondatait, a lassú, hajlott, nehéz mondatokat, melyek föltartóztathatatlanul imbolyognak a végső puszta belátás felé, a kolléga ezenközben bejárta útját: íme, érti az életét. Az őt ért agressziót – mert nem tehet mást – most is, mint mindig, tőrként mohón megmarkolja, és a pengét önmaga ellen fordítja; de az erő és a keserű gyönyör, amivel gondolatai ezúttal mintegy kezet emeltek rá, őszinte vadságával szinte megrémíti. *Mindent, mindent, / mindent értek, /mindent átlátok már! I Hollóid szárnyát hallom suhogni...* – igen: betelt a pohár, több sérülést már – úgy látszik – nem szenvedhet el. Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tűrésből – oktalan tűrésből – táplálkozó immunitását. Keresztül-kasul döfködött idegszálai kötelékén függő, agyonsebzett testén nemhogy egyetlen dárdahegy, de már egy injekciós tű szúrása számára sincs többé hely. Elvesztette tűrőképességét, többé nem sebezhető. Elvesztem, írja. Látszólag a vonaton utazom, de a vonat már csak egy holttestet szállít. Halott vagyok.

Fölnyitottam a szemem, fájdalom, nem voltam halott. Igen?!, kérdezte s állította a vámos, én pedig azonnal elvörösödtem, hát amit visszakaptam, az van nálam, motyogtam. Hogy megmutatnám-e. Jaj. Már nem mondom, hogy ezer örömmel, kapitány úr, csak bólogatok serényen, hátha valami jóindulatra tehetek szert, ha kissé elkésve is. Én nem állítom, hogy ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögnének, mozgalmi dalok harsognának, hajnali csöngetések sikongnának, nem, s nem meredeztek az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések. Aki erre a kérdésre válaszolt, az én voltam, hiába, én, nem az évtizedek óta gyötört, idomított, személyében, idegrendszerében

sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár, de inkább fogoly, mint polgár, én, aki azonban azt olvasta az említett novellában, hogy az, aki erre (arra) a kérdésre válaszolt, az nem az elbeszélő én (az Imre), hanem az évtizedek óta gyötört, idomított satöbbi, ezt olvasta, és ezt azonnal, mélyen és hevesen fölfogta, megértette, s ebben az azonnali, mély és heves értésben lett ő is satöbbi, évtizedek óta gyötört, idomított, tudatában, személyében sérült, ha éppen nem halálra sebezett satöbbi.

Milyen szabad ország milyen fia? Pihét a forgószél, úgy lett ez önkép elfúva. Azt hittem, szabadságomban áll csak üldögélni egy vonatfülkében. Hogy megengedhetem magamnak, hogy bárgyún és fölkészületlenül meredjek a kérdezőre. A fegyelmezetlenség vétkébe estem, mert azt hittem, véget ért az állandó fegyelem kibaszott, kurva epocha. Van, ami véget ért, de ez nem ért véget. Hibáztam, és lecsaptak rám. Nem *rendesen* nem volt nekem görcs a gyomromban. Ott van az, ahogy mindannyiunknak, csak vakmerő bizakodásomban úgy képzeltem, hogy megvan az a képességem, hogy elhagyjam a gyomrom. Nekem tízezer lelkem van, írja Ottlik, nekem pedig ugyanennyi gyomrom, gondoltam.

Az élet, lám, utánozza a művészetet, de csakis az olyan művészetet, amely az életet vagyis a törvényt utánozza. Nincs véletlen, minden értem és általam történik, és ha majd bejárom utamat, megértem végre az életemet.

Egy erősen indiszponált pillanatában fellépni kénytelen bűvész mozdulatával kotorásztam a táskámban. De hát legalább ne úgy, hogy lássam!, kurjantott sértődötten a vámos. Most min t h a mégis volna benne szeretet, ahogy bosszankodva mintegy figyelmezteti a bűvészt, *ezért* a pénzért többet érdemel, többet vár. A vámőrség ingerült játékossága azonban magamhoz térített, magamhoz, ehhez az öncsaláshoz, kiemelt a Kertész-novellából, és önnön satöbbimmé válva visszakurjantottam, hogy hát akkor vesszen kutya Szerbia! és éljen az igazság!, mely egy és oszthatatlan, jelen esetben pedig azért van több forintom az engedélyezettnél, mert az első osztályú jegy egy részét váratlanul schillingben kellett fizetnem, ezt én előre nem tudhattam, ha úgy látja jónak, koncoltasson fel, tessék, és van ezresem is! beee! – így hergelte magát egy még szabadabb ország még szabadabb fia, fürödve tartásban és méltóságban, amikor a vámos lemondóan, vagy inkább fáradtan?, csüggedten odasúgta: Satöbbi.

Nagy csönd lett. Tényleg. Satöbbi, ez csak satöbbi. Egy satöbbi van. Még gyöngéden, nehogy a cinkosságban közelednünk kelljen, átnézette a táskát, mely ártatlan *civil* benyomást kelthetett, kavicsdarab, tollbetét, aprópénz,

kulcs, egy, a magyar mindennapok valóságából kiszakított, preparálatlan értelmiségi aktatáska. Máskor majd ügyeljek a címletre is, igen, válaszoltam azonnal, ragyogva, mint egy eminens, és ne tessék haragudni. Igen így: elnézését kérem, és ne tessék haragudni.

Olaszokkal utaztam, nem törődtek velem, az olaszok nem törődnek a lelkifurdalással. Bűnös voltomhoz nem fért kétség. De mért nem az Isten kérdez, mért az egyenruha? Isten hallgathat, de a vámos nem. Ennyi volna a törvény, hogy én mondok egy számot, ő mond egy számot, akkor ezt a két számot összehasonlítjuk, ez megtehető, és ha az enyém nagyobb, akkor… Ez a törvény? a > b, ez a törvény? Hol a vámosra gondoltam, hol Kertész Imrére. Nem akartam a történtekbe belenyugodni, rendes bűnt követeltem a bűnösségérzethez. Még az is megfordult az agyamban, hogy megszólítom a vámost, hogy magántermészetű dolgom volna vele, mi volna, ha elmondanám neki ezt az egészet, a satöbbit, Imrét, a novellát, a szabadságot, a rabságot, igen, csinálhatnék vele egy *mélyinterjút,* így valahogy mégis elplaníroznám a szégyent, akár kertész a trágyát, hogy például mikor váltam úgymond gyanússá, ha-ha, igen, én is éreztem, hogy elvörösödöm, nahát, nyilván a tapasztalat meg… Lassan, egészen lassan borított el a szégyen, a lábujjamtól indult, a gyomorszájon keresztül a torkom, az agyam felé tolult.

Nyugodj bele! nyugodj bele! Satöbbi!

De ennél Idétlenebbül folytatódott.

Kedvetlenül újra a könyvbe bújtam. Amikor egyszer, ismét figyelmetlenül fölnézve épp az emberemet pillanthattam meg, ahogy szinte fut a folyosón, akkor majdnem megállt a szívem, úgy megrettentem, oda is kellett nyúlnom és dörzsölnöm. Ügy megrettentem, ahogy hajdanán, újra meg újra a Dunától.

Ez volt az a pillanat, amikor visszavonhatatlanul fölfedeztem magamban a félelmet. Azt, hogy van bennem, hogy mégis van bennem félelem. Úgy, ahogy van bennem tüdő, máj, agyvelő. Félni nem lehet alkalomszerűen, félni csak örökké lehet. így lesz.

Igen: nem telt be a pohár, újabb s újabb sérüléseket fogok elszenvedni. És nem vesztettem el a tűrőképességemet, sebezhető vagyok. Nem vesztem el, de minden pillanatban elveszhetek. A vonaton utazom. Nem vagyok halott. Hanem mint a vadállat, fürkészve figyelek.

Tartalomjegyzék

Második kiadás

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
Honlap: www.magveto.hu
E-mail: magveto@lira.hu
Felelős kiadó Morcsányi Géza
Felelős szerkesztő Körmendy Zsuzsanna
A védőborítót Esterházy Gitta tervezte
A szerzők fotóját Nagy Balázs készítette
A kötetet Czeizel Balázs tervezte
Műszaki vezető Bezúr Györgyi
Kiadványszám 8011
Megjelent 3,3 A/5 ív terjedelemben
Garamond betűtípusból szedve
ISBN 963 14 2316 6
Nyomta és kötötte a Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős vezető Vadász József igazgató